Vígh Katalin

A befogadó otthonok szerepe és jellemzői a fővárosi gyermekvédelmi szakellátásban a 2014-től hatályos törvényi változások után[1]

Absztrakt

A gyermekek intézményi elhelyezésének kiváltása napjaink egyik legsürgetőbb megoldásra váró feladata lett. A megvalósításhoz összeállított nemzetközi útmutatók a nagy intézmények fokozatos leépítésével párhuzamosan a közösségi és a családi alapú ellátások kiterjesztését szorgalmazzák. A folyamat részben hazánkat is elérte. A magyar törvénykezés azonban az intézményi elhelyezés kiváltásaként kevés kivételtől eltekintve kizárólag a családias alapú, azaz a befogadó szülői – nevelőszülő, helyettes szülő – elhelyezést kínálja fel lehetőségként.
A gyermekvédelmi szakellátás meghatározó állomásai a befogadó otthonok. A törvényi változásokat látva felkeltette érdeklődésemet, hogy a gyermekvédelem intézménytelenítésének folyamatában a befogadó otthonok funkciói, szerepe, összetétele hogyan változik majd. Az alábbi tanulmányban a fővárosi szakellátás befogadó otthonait vizsgálom, statisztikai adatok és interjúk segítségével keresek választ a témával kapcsolatos kérdéseimre.

Kulcsszavak: gyermekvédelem, befogadó otthon, intézménytelenítés, családi alapú ellátás, nevelőszülő, intézményi elhelyezés, szakellátás

Abstract

The replacement of the institutional care is one of the most urgent cases in child protection systems all over Europe nowadays. The international guideline emphasizes the transition from institutional care to family-based and community-based cares. This deinstitutionalisation process is solely about family-based cares in Hungary as the Hungarian laws state that this is the most suitable and applicable solution. The family-based cares − like foster and substitute parents – accept some cases, for example children with psycho-social or any other kind of long-term disabilities.

The children's homes of Child Protection Services of Budapest are very important parts of the Hungarian child protection system. Bearing in mind the changes of the law I was curious about the influences on children homes and the affected children. In this study I have investigated these children's homes and I have tried to get answers for my questions about legislative changes with statistical data and interviews.

Key words: child protection, children's home, deinstitutionalisation, family-based care, foster parent, institutional care

[1] A tanulmány a 2015 áprilisában elkészült „Merre tovább? A gyerekek útjai és lehetőségei a szakellátásban a 2014-től hatályos változások után" című szakdolgozatom egyik fejezetén és a dolgozathoz készített szakmai interjúkon alapul. Jelen írás néhány azóta elérhetővé vált hivatkozással bővült.

A gyermekek biztonságos fejlődése, gondozása családi környezetben biztosítható a legmegfelelőbb módon. Ebben a kérdésben talán a szakemberek és laikusok is ugyanazt az álláspontot képviselik. A 2014-től hatályos törvényi változások a gyermekvédelem számos pontját érintették, az egyik legszembetűnőbb változást a nevelőszülői családokba való kihelyezések[2] jelentik. Az intézményi elhelyezések kiváltása elsősorban a szakellátást érinti, de vajon elegendő-e kizárólag a szakellátás feladataként értelmezni? A folyamat fókuszában az intézményben elhelyezett gyermekek és a szakellátásba újonnan bekerülő gyermekek állnak, de elegendő csak ezekre a gyermekekre összpontosítani? Milyen szerep jut a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok által működtetett, intézményi ellátást nyújtó befogadó otthonoknak? „Kié lesz" a gyermekotthon, a nevelőszülő, a lakásotthon és nem utolsósorban a befogadó otthon? Mely törvényi módosítások szabályozzák, befolyásolják az intézményi elhelyezések kiváltásának folyamatát? Teljesíthetők és mindenképpen teljesítendők-e a törvényben előírt módosítások? Vajon minden gyermek érdekét szolgáló törvényi módosítások születtek a 2013-as évben?

A témában való elmélyülésemet megelőzően több hipotézisem is volt. Egyrészt úgy gondoltam, a törvényi változások hatására a szakellátásba való beáramlás csökkenni fog, sokkal nagyobb figyelem jut majd a gyermekek családjaikban való megtartására, mert talán nem lesz elegendő számú nevelőszülői család, ahol minden – a törvény által előírt életkorú – gyermek számára biztosítható lenne ez az ellátási forma. Másrészt úgy gondoltam, a befogadó otthonokban elhelyezett gyermekek gondozási napjai még inkább elhúzódnak majd, különösen a 12 év felettiek esetében, hiszen a nevelőszülői családba való kihelyezés fókuszában jelenleg nem ők állnak. A 12 év alatti gyermekek esetében pedig a befogadó otthoni elhelyezés jelentősége egyre inkább csökkenni fog.

Tanulmányom fókuszában a 2014-től hatályos törvényi változások befogadó otthonokra gyakorolt hatásai állnak, melyeket a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat[3] szakembereivel készített interjúim[4], illetve a szakszolgálat által rendelkezésemre bocsátott statisztikai adatok segítségével próbálom szemléltetni.

Az intézményi elhelyezések kiváltásáról

Az utóbbi években Európa-szerte több ország alapvető célkitűzése lett meghatározott társadalmi csoportok bentlakásos, intézményi ellátásának felváltása különböző alternatív megoldásokkal, legyen az közösségi, családi alapú vagy családi jellegű ellátás. Ezen csoportok közé tartoznak többek között a gyermekek is. Az intézményi elhelyezések kiváltása az egyik elengedhetetlen eszköz ahhoz, hogy a Gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezményben, valamint a Gyermekvédelmi törvényben foglalt jogok egyre szélesebb körben érvényre jussanak.

A folyamatot érdemes három oldalról megközelíteni, aszerint, hogy a gyermek jelenleg saját családjában, befogadó szülőknél vagy intézményben nevelkedik. Azért ezt a három megközelítést tartom fontosnak, mert bár egészen más segítségnyújtási formát igényelnek, mégis mindhárom csoport egyformán fontos az intézményi elhelyezések kiváltását tekintve.

[2] 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (a továbbiakban: Gyermekvédelmi törvény), 161/M. §.

[3] Az intézmény neve időközben változott, jelenleg: Fővárosi Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat.

[4] Interjú készült 2015 márciusában: Both Évával, a szakszolgálat általános igazgatóhelyettesével, Lengyel Judit, akkori nevelési igazgatóhelyettessel, valamint Farkas Péterrel, a szakszolgálat elhelyezési szolgálatának vezetőjével.

Elsőként azokról a gyermekekről teszek említést, akik jelenleg **saját családjukban nevelkednek.** Bár nem intézményi ellátottak, a kiváltás hosszú távú fenntarthatóságát illetően azonban a gyermekek e csoportja mégis kulcsfontosságú. Rendkívül fontos a gyermekek és családjaik támogatása, különösképpen az *elsődleges* és *másodlagos megelőzés* (Herczog 2003: 33) eszközeivel: pénzbeli, természetbeni, valamint személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátásokkal. Másrészt elengedhetetlen a családok egyben tartásában, a kapcsolataik megerősítésében való segítségnyújtás, hiszen az intézményi elhelyezések kiváltása csak úgy lehet hosszú távon eredményes, ha a jövőben egyre inkább csökken azoknak a gyermekeknek a száma, akik a személyes gondoskodást nyújtó gyermekvédelmi szakellátás valamelyikébe kerülnek.

A már **befogadó szülők által gondozott** gyermekek és családjaik számára nyújtott preventív segítség szintén fontos, esetükben a cél a gyermekek számára biztosított állandóság, vagyis a gyermek befogadó családjában való megtartása, ezzel elkerülve a gondozásihely-váltást – az újbóli intézményi elhelyezést vagy másik befogadó családhoz való áthelyezést. A megfelelő segítségnyújtásban nélkülözhetetlen jelentőségű a nevelőszülői és helyettes szülői tanácsadók hatékony munkája.

Nem utolsósorban említendők azok a gyermekek, akik jelenleg **intézményi ellátásban** részesülnek. A kiváltást tekintve talán a gyermekek e csoportjára gondolunk először, mint a folyamatban leginkább érintettekre, és valóban, az aktuális változások jelenleg az ő életükben hozzák a legmarkánsabb változásokat. Az intézményben elhelyezett gyermekek családias vagy közösségi környezetben való gondozására való áttérést több nemzetközi, európai uniós és hazai rendelet is előírja.[5]

A kiváltás szempontjából a gyermekek utóbb említett két csoportjának nyújtott segítség bizonyos értelemben tűzoltás jellegű, hiszen az ő gondozásuk már nem a saját családjukban zajlik, így a jelenlegi helyzetükből kell a lehető legjobbat kihozni, ami jelentheti a befogadó családban való megtartást, valamint az intézményi ellátásból családias alapú, családias jellegű ellátásba való áthelyezést. Fontos megemlíteni, és esetükben nem elhanyagolandó a saját családba való visszakerülés lehetősége, hiszen az ideiglenes hatállyal elhelyezett, valamint nevelésbe vett gyermekek számára még van hazavezető út. Azonban az, hogy a család ismét képessé váljon a gyermek visszafogadására, a családok számára nyújtott célzott támogatással, a kiemelési és beutalási okok megszüntetésével, további rendszeres kapcsolattartásuk biztosításával érhető csak el (Smith 1995).

Utópisztikus elképzelés, de ha mindhárom, gondozási hely szerint megkülönböztetett csoport a számára legmegfelelőbb segítséget kapja, a folyamat azt eredményezné, hogy egy idő után minden gyermek – ahogyan ez a legfőbb érdekük – a saját családjában nevelkedhetne. Ez nyilván nem teljesíthető maradéktalanul, az erre való törekvés viszont jó irány és jó alapja a kiváltás hosszú távú, eredményes megvalósításának.

Befogadó otthonok

A Gyermekvédelmi törvényben befogadó otthonokról a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás működésére vonatkozó részében olvashatunk. „A gyermekvédelmi szakszolgáltatás ideiglenesen befogadó nevelőszülői feladatokat ellátó nevelőszülői hálózatot és gyermekotthont működtethet.”[6]

[5] A gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezmény 20. cikk; Módosított Európai Szociális Karta 17. cikk; Gyermekvédelmi törvény.
[6] Gyermekvédelmi törvény, 61. §.

A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat három telephelyen működtet ideiglenes hatállyal elhelyezett vagy nevelésbe vett gyermekek számára, átmeneti időszakra ellátást biztosító gyermekotthont, melyek közül kettő, az Alföldi utcai, valamint az Erzsébet királyné úti befogadó gyermekotthonként, a harmadik telephely befogadó lakásotthonként működik. A befogadó otthonok működésére a gyermekotthonokról, valamint a lakásotthonokról szóló törvényi szabályozás vonatkozik. A gyermekotthonok folyamatos felügyelet mellett biztosítanak a gyermekek számára teljes körű, otthont nyújtó ellátást. A bent töltött idő alatt az otthon munkatársai a gyermekkel és családjával kapcsolatban álló szakemberekkel, intézményekkel – családgondozókkal, jegyzőkkel, gyámhivatalokkal – folyamatos kapcsolatot tartanak a bekerülési problémák oldása érdekében. A gyermekotthon biztosítja a családjából kikerült gyermek folyamatos iskoláztatását, a szabad idő tartalmas eltöltését. Az otthon munkatársai a gyermek új és legmegfelelőbb gondozási helyének kiválasztása érdekében kapcsolatban állnak az elhelyezési szolgálattal, a szakvélemények elkészítésében együttműködnek a szakszolgálat munkatársaival.[7] Ezek a feladatok a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat mindhárom befogadó otthonára vonatkoznak. Különbség köztük, hogy az Alföldi utcai és az Erzsébet királyné úti telephelyen a működési engedély szerint 40, illetve 32 férőhelyen helyezhetők el a gyermekek az épület önálló, kisebb egységeiben. A befogadó lakásotthon engedélyezett létszáma legfeljebb 12 fő. Ez az elhelyezési forma otthont nyújtó ellátást biztosít családias körülmények között, önálló családi házban.[8] A befogadó otthonokba való bekerülés történhet ideiglenes hatályú elhelyezéssel, valamint nevelésbe vételi eljárással, továbbá 72 órára ellátást biztosít a beutaló határozat nélküli, úgynevezett *krízisellátott* gyermekek számára is. Ezt követően vagy visszakerülnek a családjukba, korábbi gondozási helyükre, vagy beutaló határozattal maradnak a befogadó otthonok valamelyikében, vagy gyermekotthonba, nevelőszülői családba kerülnek. Befogadó otthoni ellátást a gyermek helyzetének rendeződéséig kell biztosítani, azaz addig, amíg a beutalási problémák meg nem szűnnek, és a gyermek visszakerülhet a családjába, vagy ha ez nem lehetséges, az új gondozási hely – gyermekotthon, lakásotthon, nevelőszülői család – kijelöléséig. A budapesti befogadó gyermekotthonokba elsősorban a fővárosi, ezen belül is jellemzően a VIII., IX., X. és XIII. kerületi gyámhivatalok utalnak be gyermekeket, továbbá Pest megyéből és elenyésző számban más vidéki megyékből is érkeznek gyermekek (Lengyel 2014). A három befogadó otthoni telephely kor és nemek szerinti összetétel alapján a következőképpen különbözik egymástól:

- Alföldi utca: koedukált óvodás (3−6 évesek), koedukált kisiskolás (6−10 évesek), valamint kamasz lányok (12−18 évesek) csoportja;
- Erzsébet királyné útja: kamasz fiúk (12−18 évesek) csoportja;
- befogadó lakásotthon: súlyosan bántalmazott gyermekek; kiskorú anyák és gyermekeik.

Az elhelyezést a testvérpárok, testvérsorok együtt tartása módosíthatja, ennek okán kerülhet egy csoportba eltérő korosztályú és nemű gyermek. Ideiglenes elhelyezést a gyermekotthonokon, valamint a lakásotthonon túl, a szakszolgáltatásra vonatkozó törvényi rendelkezésben is meghatározott befogadó nevelőszülői hálózat is biztosíthatna.[9] A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat több telephellyel rendelkezik, melyek közül néhányat ideiglenes elhelyezést biztosító nevelőszülői házakká alakítanának. Ezeknek a befogadó házaknak a működése nem tehermentesítené nagymértékben a többi befogadó otthont –

[7] A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Szervezeti és működési szabályzata, 2014.
[8] Gyermekvédelmi törvény, 57. §.
[9] Gyermekvédelmi törvény, 61. §.

mondja Lengyel Judit, az intézmény nevelési igazgatóhelyettese –, de kisebb gyermekek számára elkerülhető lenne az intézményi elhelyezés. *„Elsősorban óvodás korosztályú gyermekek kerülnének ide, egy házba egyszerre összesen 6 gyermek a nevelőszülővel és egy segítővel, a mi elképzelésünk így néz ki. Így ezek a gyermekek is kvázi családban nevelkednének."*[10] A kizárólag befogadó feladatokat ellátó nevelőszülői családok a testvérsorok együtt tartását tekintve, valamint a különleges szükségletű gyermekek számára is előnyös elhelyezési formák lehetnének (Both−Kuslits 2015). Az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekeket befogadó nevelőszülői házak működése a mai napig nem kezdődhetett meg a működési engedélyezési eljárás késedelme miatt.

Elhelyezés, gondozási hely kijelölésének folyamata, változásai

A családjából való kiemelést követően a gyermek a szakellátás keretein belül működő gondozási helyek valamelyikébe kerül. *„A befogadó otthon a bekerült gyermekek és szüleik számára az első állomás, ahol a szakellátással kapcsolatba kerülnek"* (Lengyel et al. 2012: 257) − fogalmaznak a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársai. A bent töltött időszak alatt kiderül, hogy a gyermek biztonsággal visszakerülhet-e a családjába, vagy ha ez nem megoldható, nem szolgálja a gyermek érdekeit, nevelésbe vételre kerül sor.

A Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság megvizsgálja a gyermek személyiségállapotát, felméri szükségleteit, és ezt alapul véve az elhelyezési szolgálat javaslatot tesz a gyermek számára legmegfelelőbb ellátási forma szerinti gondozási helyre. Ennek a döntési folyamatnak a családdal kapcsolatban álló szakembereken túl részese maga a család és a gyermek is. A megbeszélésre, melynek keretében a szülőt és a gyermeket is meghallgatják, a szakszolgálat székhelyén kerül sor. A gondozási formán túl meghatározzák a gyermekvédelmi gyám személyét, valamint a kapcsolattartás gyakoriságát is.

A gondozási hely kijelölésének menete szintén változott 2014 januárjától. 2013 végéig a gyakorlat az volt, hogy elhelyezési tárgyalásokat a szakszolgálat tartott, mely során döntés született a gyermek új gondozási helyét illetően. Ezt továbbították a gyámhivatalok felé, ahol opcionális volt, hogy történt-e újabb tárgyalás vagy sem. Ha a gyámhivatali tárgyalásra nem is került sor, a javaslatot mindenképp felülvizsgálták, a szülők véleményét meghallgatták, ennek ismeretében hozták meg a határozatot – ami csak elenyésző esetben vétózta meg a szakszolgálat által megfogalmazottakat. 2014-től az elhelyezési tárgyalások joga teljes mértékben a gyámhivatalokat illeti meg, a szakszolgálat pedig az elhelyezésre vonatkozó javaslatokat fogalmazza meg.

A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat továbbra is ragaszkodik a korábbi gyakorlathoz, miszerint a javaslattétel folyamatába a gyermekeket és szüleiket is bevonják. Farkas Péter, az elhelyezési szolgálat vezetője munkatársaival együtt fontosnak tartja, hogy *„ez ne csak egy formális javaslattétel legyen papíron keresztül, hanem ténylegesen végig lehessen azt beszélni, hogy milyen lehetősége van a szülőknek, a gyermeknek. Rengeteg gyermeki jog tud érvényesülni egy ilyen megbeszélésen. Azt gondolom, hogy enélkül nem is lehetne javaslatot, tervet előkészíteni."*[11] Bár sok időbe telik az érintett szakemberek megkeresése és összehívása, a javaslat előkészítésének folyamata és szintén sok idő, amíg a gyámhivatal végleges határozat hoz, azonban fontos azt látni, hogy a szakszolgálat ezzel a lépéssel a gyermek érdekeit szolgálja, a gyermekek számára a lehető legmegfelelőbb gondozási helyekre próbál javaslatot tenni.

[10] Interjú Lengyel Judittal, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat akkori nevelési igazgatóhelyettesével.
[11] Interjú Farkas Péterrel, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Elhelyezési Szolgálatának vezetőjével.

Újdonság azonban, hogy a szakellátásba újonnan bekerülő 12 év alatti gyermekek esetében nevelőszülői családban való elhelyezést kell alkalmazni. Esetükben, a 15/1998-as NM rendeletben megfogalmazottak, miszerint *„a szakmai vélemény elkészítéséhez el kell végezni a gyermek személyiségvizsgálatát, melynek célja a gyermek egészségi, illetve személyiségállapotának meghatározása”,*[12] nem valósul meg minden esetben. A gyermekotthoni elhelyezés ugyanis ilyen korú gyermekek számára csak kivételes esetben[13] alkalmazható, így javarészt nem kerülnek befogadó otthoni ellátásba, amely időszak elegendő lenne arra, hogy a gyermek személyiségállapot-vizsgálata és szükségleteinek pontos feltérképezése megtörténhessen. Ehelyett a szakszolgálat rövid időn belül – ami azonnali beutalás esetében akár pár órát is jelenthet – a lehető legtöbb, a beutalási okokkal, előzményekkel kapcsolatos információt gyűjti össze elsősorban a gyámhivataltól, másrészt a gyermekkel és családjával kapcsolatban álló más szakemberektől. Ezen információk alapján küldenek felkérést a nevelőszülői hálózatokhoz, megjelölve a gyermek szükségleteit, személyes adatait és a válasz határidejét. A visszajelzésekből pedig a gyermek számára legoptimálisabb nevelőszülői családot választják ki.

Állandóság, stabilitás a gyermekvédelmi szakellátásban

A gyermekvédelmi szakellátáson belüli lehetőségeket tekintve a gyermekek kerülhetnek gyermekotthonba – ideértve annak minden típusát –, valamint nevelőszülőhöz.

A befogadó otthonokat a nevelőszülői családokkal összehasonlítva eltérő, hogy melyik ellátási forma milyen módon tud stabilitást, állandóságot biztosítani egy gyermek számára. Fontos kérdés, hogy az ideiglenes hatállyal elhelyezett, valamint nevelésbe vett gyermekek számára egyáltalán szükséges-e, hogy állandóságot nyújtson az ellátási formák valamelyike, hiszen az elhelyezésük ideiglenes, átmeneti időszakra szól. Ha az átmeneti elhelyezések valóban átmeneti időre szóló elhelyezést biztosítanának, az állandóság biztosítása egyértelműen nem lenne cél. Különböző okok miatt azonban, az általam összehasonlítandó két gondozási helyen – a befogadó otthonokban és a nevelőszülőknél – eltöltött időszakok gyermekenként és esetenként eltérő hosszúságúak. Előfordulnak extrém, akár több száz napig tartó ideiglenes elhelyezések is, de ezzel ellentétben találunk példát a pár napos ideiglenes elhelyezésre is. Ezek az időszakok előre nem megjósolhatók, csak sejteni lehet, hogy lesznek elhúzódó és rövid időn belül megszűnő hatósági intézkedések, attól függően, hogy a beutalási okok, problémák mennyire súlyosak, azok megoldhatók-e rövid időn belül.

Az ideiglenes hatályú elhelyezés egy bizonytalanságokkal teli időszak mind a gyermek, mind pedig a családja számára, különösen azért, mert kiszámíthatatlan, hogy meddig tart majd. Ez a bizonytalanság csak tovább fokozódott a tavalyi évben, amikor a hatályba lépett új törvényi változások egyik hatásaként a befogadó otthonokba érkező gyermekek és családjaik számára nem lehetett reális képet felvázolni arra vonatkozóan, hogy mi is fog történni a gyermekkel és mennyi időn belül. Alapvető probléma lett, hogy jelentősen meghosszabbodtak a befogadó otthonban töltött napok száma. *„Ez ugye egy krízisidőszak, mind a családnak, mind pedig a gyermeknek, és ha a krízisidőszakban nem tudunk támpontokat, kapaszkodókat adni, akkor a krízisállapotuk csak továbbmélyül.”*[14]

De miben tud állandóságot nyújtani a nevelőszülői család és miben a befogadó otthon? Úgy gondolom, az állandóság biztosítását tekintve az elsődleges és legfontosabb feladat az, hogy a

[12] 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről, 137. § (2).
[13] Gyermekvédelmi törvény, 161/M. § (1).
[14] Interjú Lengyel Judittal, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat akkori nevelési igazgatóhelyettesével.

gyermek által korábban megszokott, megismert és megtapasztalt, számára fontos, stabilitást jelentő személyek, állandóságok lehető legtöbb része a gondozásihely-váltást követően is megmaradjanak, elérhetők legyenek számára.

Az alapvető szükségletek – lakhatás, étkezés – kielégítésének állandóságát biztosító befogadó otthonok és nevelőszülői családok bizonyos szempontok szerint különböznek. A befogadó otthonokba kerülő gyermekek a gyermekotthonokra vonatkozó szabályokkal, házirenddel találják szembe magukat, míg a nevelőszülői család ehhez képest egy szabadabb, írott szabályoktól mentes környezet.

Mindkét gondozási formában, ideiglenes hatállyal elhelyezett, valamint nevelésbe vett gyermekek esetében is a végső cél, a gyermek újbóli visszakerülése saját családjába. Ehhez elengedhetetlen, hogy a korábban megszokott, rendszeres kapcsolattartás a lehetőségekhez mérten minél többször legyen biztosítva. A befogadó otthonokban heti három alkalommal biztosítanak kapcsolattartást a szülők és a gyermekek számára, míg nevelőszülői családban való elhelyezés esetében a heti egy alkalom a jellemző. Egy gyermek, még ha átmenetileg ki is szakadt a családjából, de minél gyakrabban találkozhat szüleivel, feltételezhető, hogy ez a családjába való visszakerülését segíti elő, így kapcsolattartás szempontjából az intézményi elhelyezés mindenképpen kedvezőbb mind a család, mind pedig a gyermek számára.

A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat befogadó otthonaiban elhelyezett gyermekek esetében kivétel nélkül az a cél, hogy megtarthatók legyenek a korábbi iskolájukban, a gondozásihely-váltás ne jelentsen automatikusan iskolaváltást is. Az intézmény befogadó otthoni telephelyei a VIII., a XIV. és a XVII. kerületekben találhatók, a gyermekek iskolába szállításának megszervezése szempontjából egyszerűbb lenne ezekben vagy a környező kerületekben található oktatási intézmények valamelyikére módosítani a gyermekek iskoláztatását, azonban a szakszolgálat kiemelt figyelmet fordít arra, hogy iskolaváltás lehetőleg ne történjen. Nevelőszülői családba való kihelyezésnél a javaslat készítésekor szintén szempont a korábbi oktatási intézményben való megtartás, ebben az esetben azonban nagyobb eséllyel fordulhat elő – különösen a nem fővárosi nevelőszülők esetében – iskolaváltás.

A testvérek együtt tartása törvényi kötelezettség. Azon kivételek közé tartozik, mely prioritását tekintve előrébb való a nevelőszülői családba való kihelyezésnél. Abban az esetben, ha az elhelyezés a testvérpárok, testvérsorok szétválasztását eredményezné, az elhelyezési szolgálat intézményi elhelyezésre tesz javaslatot, s ha ez a befogadó otthon, a szakszolgálat részéről ez további szervezési feladatokat igényel. A csoportok ugyanis korosztályok és nemek szerint eltérőek. Testvérek együtt tartása okán viszont ezek a csoport összetételére vonatkozó szabályok felülíródnak, így sokszor időszakosan vegyes korcsoportúvá alakulnak át, ami a csoportok túltelítettsége mellett szintén nagy kihívást jelent a befogadó otthonok nevelői, gyermekfelügyelői számára. Nevelőszülői elhelyezést még olyan esetben sem támogat az elhelyezési szolgálat, ha a testvérpár két tagja egy településen belül, de külön nevelőszülői családba lenne elhelyezhető. A szakszolgálat egész, intézményi szinten azt az álláspontot képviseli, hogy a testvéri kapcsolat olyan fontos, szoros kötelék, amit semmilyen esetben nem lehet megszakítani, az együttnevelkedéstől nem fosztható meg egyik gyermek sem.[15] Testvérek együtt tartását tekintve tehát elmondható, hogy a befogadó otthon előnyösebb gondozási forma.

A környezet szempontjából, a nevelőszülői családokkal ellentétben, a befogadó otthon nem képes állandóságot nyújtani. A csoportok létszáma, összetétele folyamatosan változik az

[15] Interjú Both Évával, Lengyel Judittal és Farkas Péterrel, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársaival.

újonnan bekerülőkkel és az onnan kikerülőkkel. Gyakorlatilag nincs két egyforma nap. Ebből a szempontból egy nyugodtabb, kevésbé mozgalmas környezetet tud biztosítani egy nevelőszülői család, ahol a személyek állandóak. A befogadó otthoni tapasztalatok viszont azt mutatják, hogy a bekerülő gyermekek jelentős részének szülei gyermekként szintén voltak állami gondoskodásban, így az ő gyermekeik intézményes elhelyezését könnyebben elfogadják, mint egy nevelőszülői családot, *„amiről még mindig az az elképzelés, hogy ott el fogják szeretni, el fogják marni tőlük a gyermeküket. […] Egy azonnali elhelyezés esetében nincs is lehetőség egy úgynevezett barátkozási időszakra, amikor a szülők megismerkedhetnének a nevelőszülőkkel.”*[16]

Nem szándékom állást foglalni egyik gondozási forma mellett sem, és úgy gondolom, összességében nem is mondható egyikre sem, hogy jó vagy rossz volna. Bizonyos szempontok szerint összehasonlítva azonban egyik gondozási hely lehet előnyösebb a másiknál. Megfelelőségük viszont mindig a vizsgált gyermek és családja legjobb érdekét figyelembe véve mondható ki. A befogadó otthonok valódi funkcióját, feladatát jól ábrázolja a hasonlat, amit a szakszolgálat általános igazgatóhelyettese fogalmazott meg: *„Sokszor eszembe jutnak a befogadó otthon kapcsán a kórházak krízisellátó helyei, ahol nem arra törekednek, hogy hosszú távú ellátást nyújtsanak, hogy magukhoz kössék, hogy jól megismerjék a beteget, hanem arra, hogy azonnal fájdalmat csillapítsanak, és hogy életet mentsenek. A befogadó otthon kicsit ilyen. Egy család nem tud ilyen lenni. Ez szerintem fontos kérdése az új módosításnak.”*[17]

A két elhelyezési forma – a befogadó otthon, valamint a nevelőszülői család – mást tud nyújtani egy gyermek számára. Mégis azért tartottam fontosnak e két gondozási hely összehasonlítását, mert az aktuális törvényi változások hatására sok szakellátásba kerülő, különösen 12 év alatti gyermek elesik a befogadó otthoni elhelyezés lehetőségétől, azért, mert a törvény az azonnali nevelőszülői elhelyezést írja elő számukra. Az azonnali elhelyezettek száma a tavalyi évben 130 és 140 közöttire tehető.[18] Feltételezhető, hogy az ilyen elhelyezések gyakran fulladnak kudarcba, hiszen a gyermek is és a nevelőszülői család is ismeretlenek egymás számára, nem előzte meg az elhelyezést egy ismerkedési, barátkozási folyamat, ami egyébként a nevelőszülői kihelyezések elengedhetetlen része. Az előzetes ismerkedés, barátkozás *„célja, hogy a gyermek és leendő szüleik annyira megismerhessék egymást, hogy kölcsönös elfogadással, szimpátiával megalapozhassák a jövőbeli szülő-gyermek kapcsolatot. A gyermek átélhesse azt, hogy a nevelője és leendő szülei együtt szeretik és ő is megoszthatja szeretetét”* (Székely 2012: 397).

Székely Zsuzsa gondolata ugyan az örökbe adás-örökbefogadás során szükséges ismerkedési folyamatra vonatkozik, azonban úgy gondolom, a nevelőszülői elhelyezések esetében is ugyanolyan fontos előzetes lépés lehet, annyi különbséggel, hogy a gyermekeken túl vér szerinti szülőket és nevelőszülőket érint, és célja, hogy a gyermek ne érezze azt, hogy érzelmei kimutatása szempontjából lojálisnak kell lennie bármelyik fél irányába, és meg kelljen felelnie szülei vagy nevelőszülei igényeinek. Az ismerkedés során egyformán hangsúlyos szerepet kapnak a gyermek mellett mind a vér szerinti szülők, mind pedig a nevelőszülők. A gyermek érdekeit figyelembe véve fontos, hogy elegendő időt biztosítsanak számára az új környezet és a mindennapjaiban jelen lévő új emberek megismeréséhez, ezzel segítve az állandóság, folytonosság érzésének kialakulását (Smith 1995).

Az új gyakorlat miatt, miszerint a 12 év alatti gyermekek számára gondozási helyként azonnal nevelőszülői családot kell javasolni, az idő rövidsége miatt ez az ismerkedési folyamat nem

[16] Interjú Lengyel Judittal, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat akkori nevelési igazgatóhelyettesével.
[17] Interjú Both Évával, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat általános igazgatóhelyettesével.
[18] Interjú Farkas Péterrel, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Elhelyezési Szolgálatának vezetőjével.

minden esetben biztosítható. A tavalyi évben az azonnali, nevelőszülői családba való elhelyezések közül 10−20 eset volt kudarcos, ami azt jelentette, hogy rövid időn belül a gyermek számára új gondozási helyet kellett kijelölni. Ez vagy újabb nevelőszülői családot jelentett, vagy a befogadó otthont, ahol az eltöltött idő alatt megtörtént a gyermek szakértői bizottság általi vizsgálata, szükségleteinek pontos meghatározása és ezután az új gondozási hely kijelölése. A nevelőszülői családból való kikerülés okai többfélék lehetnek. A gyermek bántalmazása azonnali kiemelést von maga után. Ebben az esetben a gyermek a befogadó otthonba kerül, majd a vizsgálat után, később akár egy újabb nevelőszülői családba. Gondozásihely-váltás oka lehet még a nevelőszülői családban beálló bármilyen fajta krízis. Ebben az esetben a gyermek az új gondozási helyének kijelöléséig marad a korábbi nevelőszülői családban. A nevelőszülői családból való visszakerülések bármelyik esetét nézzük, a gyermek rövid időn belül egyik környezetből kerül a másikba. Saját családjából való kikerülése önmagában trauma, a további akár többszöri gondozásihely-váltások csak tovább mélyítik és sokszorosítják a traumatikus élményeket. Both Éva, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat általános igazgatóhelyettese ezt így fogalmazza meg: *„Azt gondolom, hogy igazi intézményabúzus az, amikor egy családjától elszakított gyermeket az új gondozási helyén sem tudunk megtartani.”*[19]

Utak és lehetőségek a 2014-től hatályos változások tükrében a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat statisztikai adatai alapján

A családjukból kikerülő gyermekeket a befogadó otthonban töltött idő alatt a szakszolgálat szakértői bizottsága megvizsgálja, és ez alapján javaslatot tesz a gyermek számára legmegfelelőbb gondozási helyre. A 2014-es törvényi változások vajon milyen hatással voltak a befogadó otthoni elhelyezésekre? Hogyan alakították a bent töltött napokat, a bekerülők életkori összetételét, további lehetőségeit? Változott-e a befogadó otthonok szerepe, funkciója? Az alábbiakban ezeket szemléltetem a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat statisztikai adatainak segítségével.

A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálattal újonnan kapcsolatba kerülő, azaz az éves szinten beáramló gyermekek száma az utóbbi 10 év adatait tekintve folyamatosan 500 és 700 közé tehető. Kiugró esetszám-növekedés a 2010-es évben figyelhető meg. Az ezt követő évek hol csökkenő, hol növekvő számú, de folyamatos 600 fő feletti beáramlási számot mutatnak (1. ábra).

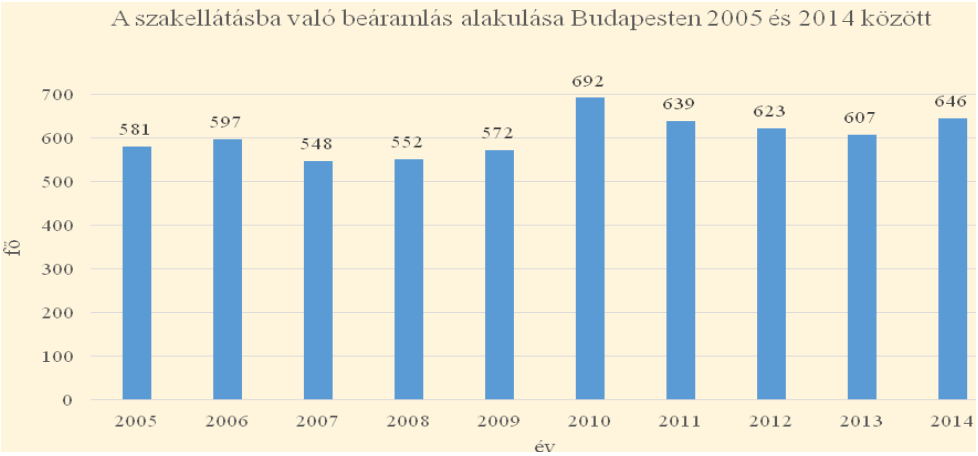

1. ábra
Forrás: A fővárosi Tegyesz statisztikai és nyilvántartási adatai alapján szerkesztett ábra

[19] Interjú Both Évával, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat általános igazgatóhelyettesével.

A 2014-től hatályos törvényi változások hatására, és különösen az újonnan bekerülő 12 év alatti gyermekek nevelőszülői családba való kihelyezése okán a hipotézisem az volt, hogy a 2013-as évhez képest, ha nem is látványosan, de átgondoltabb és indokoltabb beutalásokkal kevesebb gyermek kerül majd kapcsolatba a szakellátással a 2014-es évben. Az elhelyezési szolgálat tapasztalata az volt, hogy a főváros környékén a korábbi években nem volt elegendő nevelőszülői család. *„Most sem lehet azt mondani, hogy a fővárosban és a fővároshoz közel rendkívül nagy számban lennének nevelőszülői családok, de egy nagyon erős felfutást lehet érezni 2013 nyarától kezdődően.”*[20] Ez a tavalyi év nyarától elindult felfutás egy folyamat, nem mondható meg pontosan, hol is ér majd véget, mennyi lesz a szakszolgálattal kapcsolatban álló nevelőszülői családok száma, illetve hogy lesznek-e elegendően. A kevesebb számú beáramlásra, az emögött álló megfontoltabb, indokoltabb beutalásokra vonatkozó hipotézisemet a nevelőszülők esetleges alacsony rendelkezésre állására alapoztam. Ehhez képest a 2014-es évben az azt megelőzőhöz képest nőtt a fővárosi beáramlás száma (1. ábra).

A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat éves beáramlása a 2013-as és 2014-es évben 607 és 646 fő volt. Életkori megoszlásukat tekintve mindkét évre egyformán elmondható, hogy a jelentős részüket a 0−2, illetve a 13−18 éves korosztály teszi ki (2. ábra).

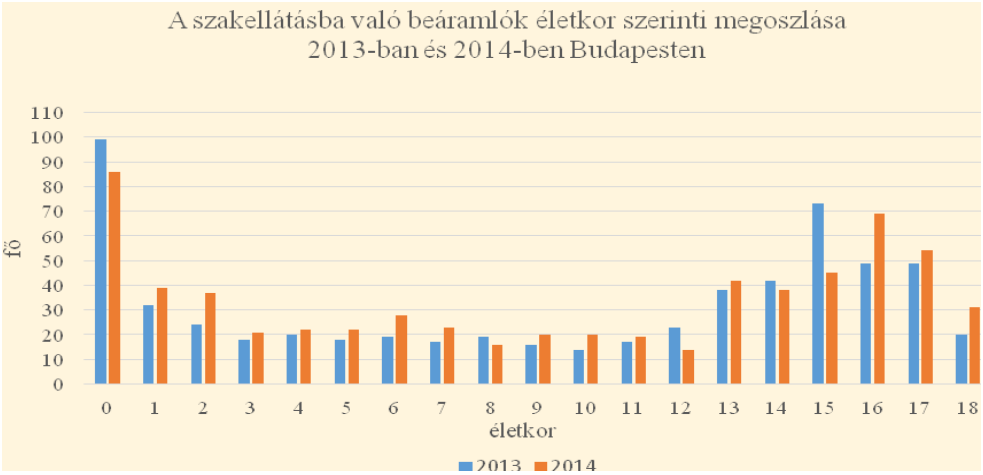

1. ábra
Forrás: A fővárosi Tegyesz statisztikai és nyilvántartási adatai alapján szerkesztett ábra

A vizsgált években kiugróan magas az 1. életévüket még be nem töltöttek száma. A 2014-es évre számuk valamelyest csökkent, kevés kivételtől eltekintve azonban szinte mindegyik életkornál növekedés figyelhető meg, különösen a 16 évesek és annál idősebbek esetében. A 2014-es beáramlást tekintve a 12 év alattiak száma 353 fő, a 12 éven felülieké 293 fő volt. A 353 fő újonnan beáramló 12 éven aluli gyermek egyharmada, 114 gyermek részesült befogadó otthoni elhelyezésben. A törvényi változások következtében tehát a befogadó otthonoknak továbbra is fontos szerepe van a 12 éven aluli gyermekek elhelyezése esetében is.

A 2014-es év folyamán a 646 gyermekből 310-en kerültek befogadó otthoni elhelyezésbe. Ez a szám magában foglalja mindazokat a gyermekeket, akik az adott évben kerültek a befogadó otthonba, és

[20] Interjú Farkas Péterrel, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Elhelyezési Szolgálatának vezetőjével.

- onnan ki is kerültek a fővárosi szakellátásból, hazagondozás, átutalás[21], családba fogadás, valamint nagykorúság okán;
- 2014. december 31-éig nem kerültek ki a befogadó otthonból;
- 2014. december 31-éig a szakellátáson belül más gondozási helyre kerültek.

Továbbá idetartoznak még azok a gyermekek is, akiknek az első szakellátásbeli gondozási helyük nem a befogadó otthon volt, és ahonnan különböző okok miatt elkerültek, a befogadó otthonok valamelyikében lettek elhelyezve, és onnan kerültek ki a szakellátásból. A tavalyi évben négy ilyen eset volt, mind a négy gyermek első gondozási helye nevelőszülői család volt, akik közül ketten feltehetőleg testvérek.[22] Nevelőszülői családban töltött idejük nagyjából másfél hónap volt, ezt követően szintén másfél hónapot töltöttek befogadó otthonban, végül pedig hazakerültek. A másik két gyermek nevelőszülői családnál 4, illetve 12 napot tartózkodott, ezt követően helyezték el őket a szakszolgálat befogadó otthonában, ahonnan rövidebb-hosszabb időn belül szintén hazakerültek.

Úgy gondolom, hogy ezek a gondozásihely-váltások kifejezetten az előzetes ismerkedés vagy a vizsgálat nélküli kihelyezések kudarcos esetei lehetnek. Az érintett gyermekek 4−7 évesek, kivétel nélkül a befogadó otthonban eltöltött idő után hazakerültek. Kérdés, hogy ezeknek a gyermekeknek vajon valóban indokolt volt-e a szakellátásba kerülésük és nem lettek volna megtarthatók a saját családjukban, alapellátásbeli szolgáltatásokkal megtámogatva?

A szakellátásba való indokolatlan bekerülések megelőzésére Kuslits Gábor megbízott igazgató és Both Éva általános igazgatóhelyettes a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottságok bevonására a következő javaslatot teszi: *„[…] a gyermekvédelmi alapellátás keretében végzett szociális munka fordulópontjain a bizottság szakemberei legyenek igénybe vehetők a gyerek helyzetének feltérképezése, a szociális munka lehetséges irányainak meghatározása céljából. A gyors reagálás érdekében a bizottság szükség szerint helyszíni vizsgálatot tartva végezhetné ezt a feladatot”* (Both−Kuslits 2015: 105).

A 2014-ben befogadó otthonokba bekerült gyermekek korcsoportok szerinti megoszlása a

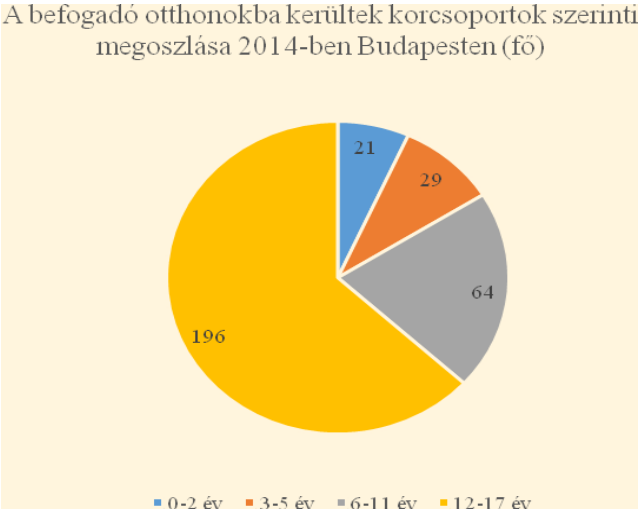

2. ábra

Forrás: A fővárosi Tegyesz statisztikai és nyilvántartási adatai alapján szerkesztett ábra

[21] A nem a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat illetékességébe tartozó gyermekek más, megyei szakszolgálatokhoz való átutalását jelenti.

[22] Szakellátásba való felvételük dátuma, első gondozási helyük és onnan a befogadó otthonba való elhelyezésük időpontja is egyezik.

következőképpen alakult:

A korcsoportokba való besorolást a befogadó otthoni elhelyezés napján aktuális életkoruk szerint határoztam meg. Ezek alapján a befogadó otthonok valamelyikébe bekerülő 310 gyermek jelentős része, 196 gyermek kamaszkorú (12−17 éves) volt.

„Arra ad felhatalmazást a törvény, hogy a gyámhivatalok hozhatnak rögtön nevelésbe vételi döntést” − mondja a szakszolgálat általános igazgatóhelyettese, ezért a törvényi módosítások hatására az ideiglenes hatályú elhelyezések csökkenését és a nevelésbe vételi eljárások számának növekedését remélte, azonban az ideiglenes hatályú elhelyezések száma még mindig magasan a nevelésbe vételek felett van. *„Azt gondoljuk, hogy az ideiglenes hatályú beutalások mögött, az »azonnali kiemelés és életveszély« mögött rengeteg más ok van. Ez mindenképpen egy krízishelyzet, ez a helyzet minden felfokozott érzelmi vetületével együtt minden résztvevőre hat, de meg szoktuk kérdezni, hogy pontosan ki is van krízisben: a gyermek, a család, valamelyik szülő vagy maga a hivatal, a hatóság vagy a szociális, segítő szakember?”*[23]

A befogadó otthonokban ideiglenes hatállyal elhelyezett és nevelésbe vett gyermekek teljes körű ellátását biztosítják, továbbá az úgynevezett *krízisellátott* gyermekekét is, ők azonban beutaló határozat hiányában nem jelennek meg a feltüntetett statisztikai adatokban. A 310 befogadó otthonba került gyermek jelentős része (203 fő) ideiglenes hatállyal elhelyezett volt, 107 gyermek pedig nevelésbe vett (4. ábra).

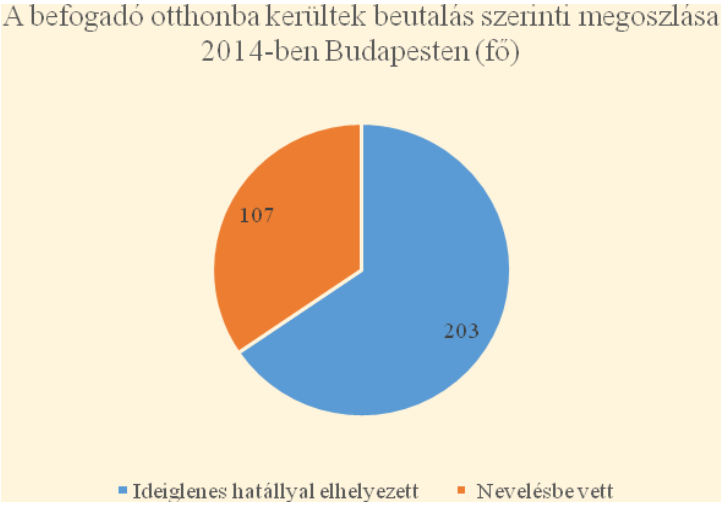

3. ábra
Forrás: A fővárosi Tegyesz statisztikai és nyilvántartási adatai alapján szerkesztett ábra

A szakszolgálatnál készített interjúim alanyai kivétel nélkül megerősítettek abban, hogy a törvényi módosítások hatására a befogadó otthonokban töltött napok növekedni fognak. 2014-ben a befogadó otthonokba bekerülő 310 gyermek gondozási napja összesen 32 302 nap volt, ez alapján egy gyermek átlagosan 98 napot töltött a befogadó otthonban.

Virágh Gábor, a *Kapocs* 2003. júniusi számában megjelent cikkében a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat átmeneti otthonaiban töltött időt, a gondozási napok számának alakulását ismerteti. A 2002-es év első nyolc hónapját vizsgálva a befogadó

[23] Interjú Both Évával, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat általános igazgatóhelyettesével.

otthonokban töltött napok száma átlagosan 65,52 volt. Az elhúzódó befogadó otthoni elhelyezés tehát korábban is problémát jelentett. Nem volt ritka a 100 napot is átlépő befogadó otthoni elhelyezés sem, s az okokat kutatva azt találta, ezekben az esetekben a legtöbb gyermek a gyámhivatali határozatára várt, és ezért húzódott el a befogadó otthoni elhelyezése (Virágh 2003).

Az alapvető jogok biztosának 2014 júliusában kelt jelentése az ideiglenes hatályú elhelyezések elhúzódását vizsgálja. A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat esetében az elhelyezések felülvizsgálatára vonatkozó, törvény által előírt 35 napos határidő átlagosan 90 napra hosszabbodott meg. A problémára több magyarázat is van, melyek a következők: *„a Szakszolgálathoz érkező vizsgálati felkérés elmaradása vagy későn történő megküldése; az eljárási rend összetettsége, valamint az azokat alkotó részterületek eljárási határideje már önmagában lehetetlenné teszik a határidő tartását; a gyermekek, különösen a kamaszkorban lévők vizsgálata gyakran a szökéseik miatt nem tud megvalósulni; a gyermekek személyiségi állapota, összetett problémaköre miatt a megfelelő, a szükségleteiknek megfelelő gondozási hely kiválasztása növeli az eljárás lefolytatásának idejét; gyakran merülnek fel illetékességi problémák a főváros területén.”*[24]

2014-ben az újonnan bekerültek átlagosan 98 napot töltöttek a befogadó otthonokban, a bekerült gyerekeket korcsoportokra osztva az átlagos gondozási napok száma az alábbi módon alakult:

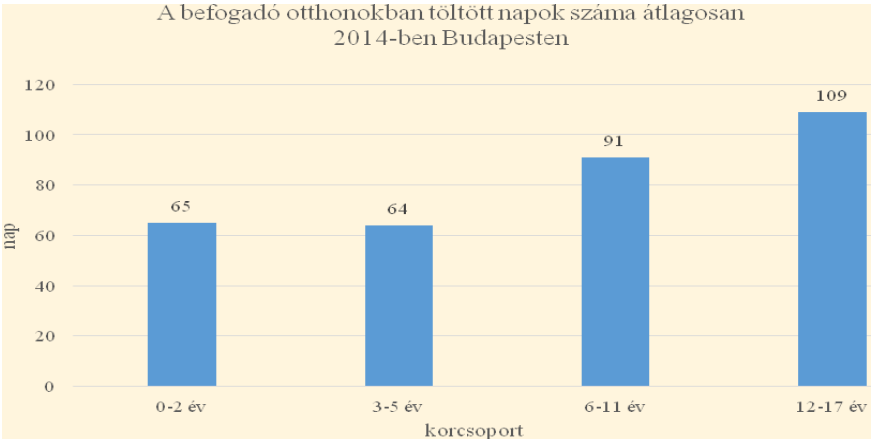

4. ábra
Forrás: A fővárosi Tegyesz statisztikai és nyilvántartási adatai alapján szerkesztett ábra

A négy korcsoport két részre szakad, a 0−2 év, valamint a 3−5 év közöttiek esetében a befogadó otthonban töltött napok átlaga szinte megegyezik, sokkal magasabb azonban, 100 felé közelít az átlag a 6−11 évesek esetében, a 12−17 éves korosztálynál pedig túl is lépi azt. A befogadó otthonokban töltött napokat egyénenként megfigyelve található szélsőségesen magas és meglepően alacsony számú gondozási nap is. Utóbbi főleg azon gyermekek esetében különösen érdekes, akiknek első gondozási helye a befogadó otthon, és onnan nagyon rövid időn belül, akár tíznél is kevesebb szakellátásban töltött nap után haza is tudnak kerülni. Nézőpont kérdése, hogyan tekintünk ezekre az alacsony számú bent töltött napokra. Egyfelől ítélhetjük ezeket jó végkimenetelű eseteknek, hiszen kevés időt töltöttek a saját családjuktól távol, másfelől és a magam részéről inkább ebből a nézőpontból közelíteném

[24] Székely László: Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-6579/2013. számú ügyben (előadó: dr. Lux Ágnes), Budapest, 2014. július, 9. oldal.

meg ezeket az eseteket: egyáltalán szükséges volt-e az ő kiemelésük és beutalásuk? Nem lettek volna megtarthatók saját családjukban alapellátásbeli segítségnyújtással?

A befogadó otthonokban töltött idő összességében tehát nőtt, esetenként megfigyelve található több 200 és 300 nap feletti gondozási nap is. A szakszolgálat nevelési igazgatóhelyettesével készült interjúban a tavalyi évre vonatkozóan az ezzel kapcsolatos problémák, nehézségek is megfogalmazódtak: *„Fontosnak tartjuk, hogy […] amikor megérkezik egy gyermek, akkor fel tudjunk vázolni neki és a családjának egy utat, hogy akkor itt most mi is fog történni, hogyan is fog kinézni és mennyi ideig tart majd ez az időszak, nyilván nem becsapva őket, hanem megmaradva a realitásoknál. Ez tavaly teljesen hiányzott. Eleve a gyámhivataloktól úgy jönnek, hogy ez az időszak 30 nap lesz, ezt az időszakot talán könnyebben is veszik a családok, viszont amikor megérkeznek ide, elmondjuk, hogy nem tudjuk, hogy mennyi lesz valójában ez az idő, de az teljesen biztos, hogy nem 30 nap.”*[25]

A befogadó otthonba került gyermekek lehetőségei szerteágazóak. Két nagyobb csoportra osztva őket, vannak, akik kikerülnek, és vannak, akik átkerülnek. E két meglehetősen egyszerű elnevezést a befogadó otthonban elhelyezett gyermekek további lehetőségeinek csoportosításához használom. **Kikerülők** azok a gyermekek, akiknek a befogadó otthoni elhelyezése bizonyos okok miatt – hazakerülés, családba fogadás, nagykorúság, átutalás – megszűnik, és ezzel a fővárosi szakellátásból is kikerülnek. **Átkerülők** azok a gyermekek, akik a befogadó otthonból a szakellátáson belül más gondozási helyre kerültek. Az alábbi, 6. ábra a 2014-es évben a befogadó otthonokba bekerülő 310 gyermek további sorsának alakulását szemlélteti. A harmadik csoport, a **bent maradt gyermekek** azok, akik 2014 végén a befogadó otthonban maradtak – nem kerültek ki és nem kerültek át más gondozási helyre sem.

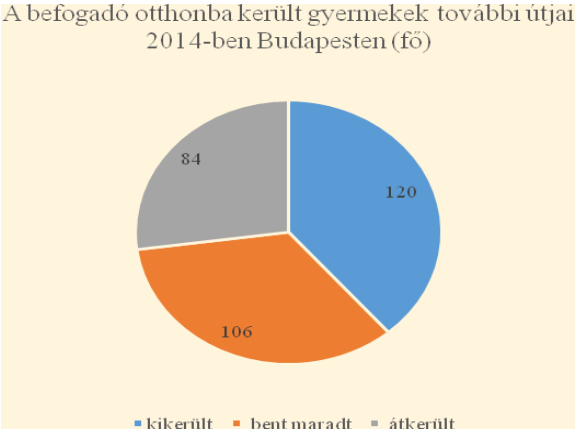

5. ábra
Forrás: A fővárosi Tegyesz statisztikai és nyilvántartási adatai alapján szerkesztett ábra

A 310 gyermek egyharmada még az adott évben kikerült a befogadó otthonból és a fővárosi szakellátásból, 84 gyermek került át szakellátáson belül más gondozási helyre. 106 gyermek befogadó otthonit követő elhelyezése a 2015-ös évre csúszik át.

[25] Interjú Lengyel Judittal, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat akkori nevelési igazgatóhelyettesével.

A befogadó otthonokból 2014-ben kikerült 120 gyermek elhelyezése a következő négy ok miatt szűnt meg: hazakerülés, családba fogadás, nagykorúság, illetve átutalás.

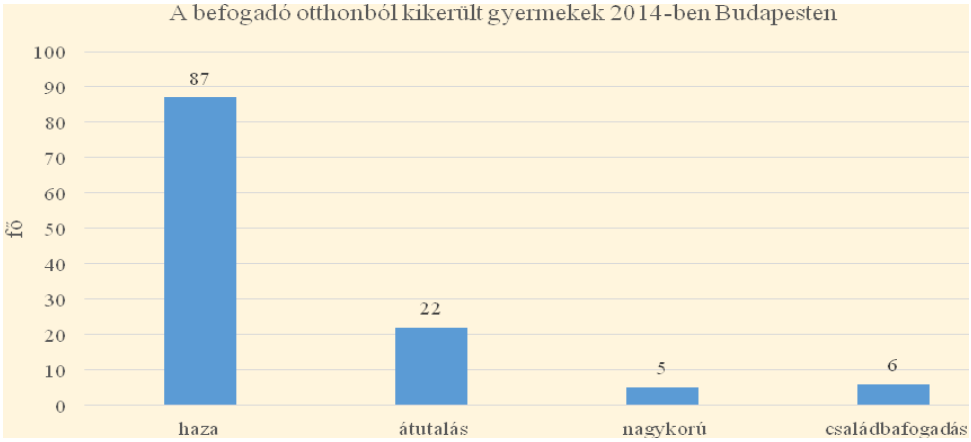

6. ábra
Forrás: A fővárosi Tegyesz statisztikai és nyilvántartási adatai alapján szerkesztett ábra

A gyermekek jelentős része, 87 fő visszakerülhetett saját családjába, 22 gyermek átutalást követően hagyta el a fővárosi befogadó otthonok valamelyikét. Nagykorúság elérése és családba fogadás okán csak elenyésző számban kerültek ki a befogadó otthonokból (7. ábra).
A 2014-ben bekerültek és az év végén még a befogadó otthonban maradt 106 gyermek korcsoport szerinti megoszlása az alábbiak szerint alakult:

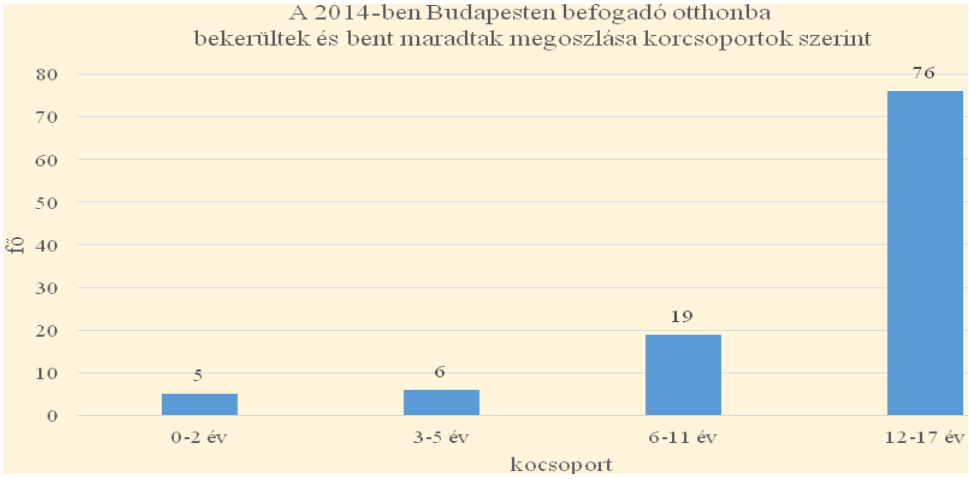

7. ábra
Forrás: A fővárosi Tegyesz statisztikai és nyilvántartási adatai alapján szerkesztett ábra

Bár a diagram nem mutatja azokat a gyermekeket, akik a korábbi évekről *csúsztak át* a 2014-es évre, így is sokatmondó, hogy jelentős részük (76 gyermek) kamaszkorú, hozzájuk viszonyítva a 12 éven aluli bent maradt gyermekek száma elenyésző. A 0–2 év közötti 5 gyermek kiskorú édesanyjával együttesen volt elhelyezve, esetükben a befogadó otthoni elhelyezés indokolt volt. Úgy gondolom, a bent maradt gyermekek korcsoportjának alakulása a törvényi változásoknak tudható be, hiszen a 12 év alatti gyermekek számára intézményi elhelyezés helyett elsősorban nevelőszülői családot kell keresni. Ebben Farkas Péter, az elhelyezési szolgálat vezetője is megerősített: *„12 év alatti gyermekeknél, amikor az*

előzményekből az látszik, hogy egy átlagos szükségletű gyermekről van szó és nincs olyan betegsége, ellátási igénye, ami intézményi elhelyezést igényel […] vagy nincs olyan deviancia, ami miatt mindenképpen intézményi elhelyezést kellene javasolnunk, akkor mi nem a befogadó otthonra teszünk javaslatot, hanem nevelőszülőt keresünk."[26]

2014-ben a befogadó otthonokba bekerült gyermekek közül az adott évben 84-en kerültek más gondozási helyre a szakellátáson belül. Ez jelenthet gyermekotthont, lakásotthont, nevelőszülőt, csecsemőotthont, valamint utógondozó otthont (9. ábra).

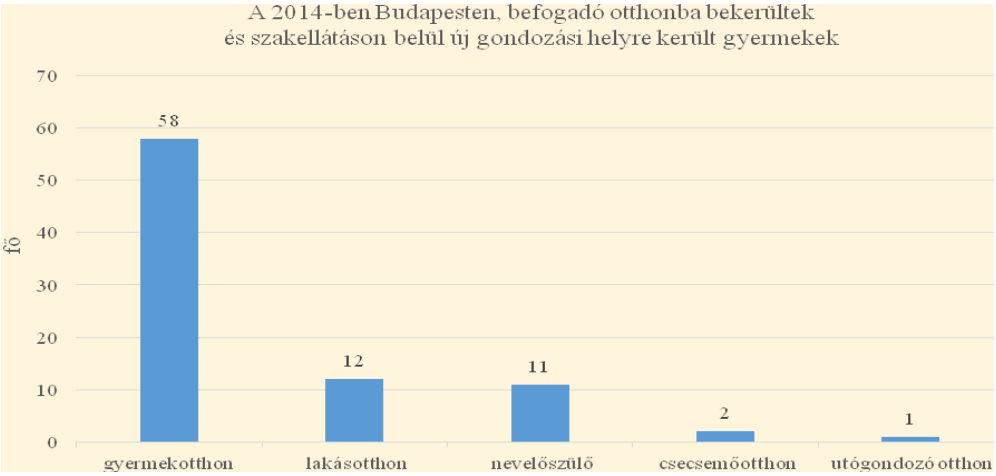

8. ábra
Forrás: A fővárosi Tegyesz statisztikai és nyilvántartási adatai

A gyermekotthonban elhelyezett 58 fő magában foglalja azt a 6 gyermeket is, akik speciális szükségletük vagy fogyatékosságuk miatt számukra megfelelő ellátást biztosító intézménybe kerültek. A többi 52 gyermek átlagos szükségletűként lett gyermekotthonban elhelyezve. A lakásotthoni elhelyezést – bár a törvény a gyermekotthonok közé sorolja – fontosnak tartottam külön vizsgálni a gyermekotthonoktól, hiszen családiasabb jellegű, kisebb létszámú elhelyezést biztosít. Magyarországon a törvényalkotó – az európai iránnyal és jó gyakorlatokkal szemben – az intézményi elhelyezések kiváltásának alternatívájaként kizárólag a nevelőszülőket jelöli meg, a lakásotthoni elhelyezés lehetősége a fokozatos, korcsoportok szerinti kihelyezések esetében meg sem jelenik, pedig sok gyermek számára lehet, hogy ez a fajta elhelyezési forma lenne kedvezőbb. Különösen kamasz gyermekek számára, akiket mindig nehezebb nevelőszülői családban elhelyezni és megtartani.

A 2014-es évben gyermekotthonba átkerülő 58 gyermekből 11-en, a nevelőszülőnél elhelyezett 11 gyermekből pedig 10-en voltak 12 éven aluliak. Innen tekintve ez egy jó arány, és jól tükrözi a törvényben megfogalmazottak teljesülését is, hiszen a gyermekotthoni elhelyezés java része a 12 éven felülieket érinti, nevelőszülőnél pedig szinte kivétel nélkül 12 éven aluli gyermek lett elhelyezve. Más szempontból megközelítve viszont, az átkerülő 12 év alatti gyermekek száma összesen 24 volt, közülük 11-en kerültek gyermekotthonba,[27] 10-en pedig nevelőszülői családba. Ez azt jelenti, hogy szinte fele-fele arányban kerülnek intézményes, illetve családi alapú ellátási formák valamelyikébe. A diagramban összevont nevelőszülői elhelyezések jelen esetben a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat, a Fészek

[26] Interjú Farkas Péterrel, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Elhelyezési Szolgálatának vezetőjével.
[27] A gyermekotthonban elhelyezett 12 éven aluli gyermekek testvérpárok vagy testvérsorok fiatalabb tagjai, akik az együtt tartásuk érdekében kerültek intézményi elhelyezésbe.

Gyermekvédő Egyesület, a Szent Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató Fővárosi Nevelőszülői Hálózata, valamint az Otthon Szociális Szolgáltató által működtetett hálózatok nevelőszülői családjaiban elhelyezett gyermekeket jelentik. Lakásotthoni elhelyezés inkább a kamaszkorúak esetében jellemző, 10 ilyen korú gyermek került a fővárosi lakásotthonok valamelyikébe. Csecsemőotthoni elhelyezésbe ketten kerültek, a pontos adatokból látszik – azonos bekerülési és kikerülési dátumok –, hogy édesanyja és gyermeke együttes elhelyezéséről volt szó.

Összegzés

A statisztikai adatok és a hozzájuk tartozó következtetések a szakellátott gyermekeknek csak egy bizonyos csoportját szemléltetik. Messzemenő következtetés nemcsak emiatt nem vonható le a fővárosi szakellátást vizsgálva, hanem azért sem, mert a törvényi változások meglehetősen frissek, a diagramok az új szabályozás életbelépésének első évi (2014) adatait mutatják be.

Összességében az látható, hogy a befogadó otthonok – intézményes formájuk ellenére – továbbra is fontos szerepet töltenek be a fővárosi gyermekvédelmi szakellátásban. Bár a törvényi változások nem preferálják az intézményi elhelyezést, a befogadó otthoni ellátás, ha átmeneti időre szól, mindenképp hasznos a gyermek és a szakszolgálat számára is, hiszen ez idő alatt ismerhető, vizsgálható meg a gyermek személyisége és szükséglete. Az idő előrehaladtával azonban úgy gondolom, egyre inkább a kamaszkorú, valamint a krízisellátott gyermekek befogadó otthonaivá válnak majd ezek az intézmények, ezzel együtt talán a túlzsúfoltság és a bent töltött napok száma is csökkenni tud majd.

A 2014. évi tapasztalatok azt mutatják, hogy a befogadó otthoni elhelyezés különösen azon gyermekek számára indokolt, akik lakhatási problémák vagy az átmeneti gondozást biztosító intézmények férőhelyhiánya miatt kerülnek kapcsolatba a szakszolgálattal, és a szülők nem járulnak hozzá gyermekük nevelőszülői családba való elhelyezéséhez (Both−Kuslits 2015).

Az aktuális törvényi változások gyakorlatban való alkalmazását tekintve a legmeglepőbbek számomra az azonnali nevelőszülői elhelyezések, ami sok esetben vizsgálat nélküli elhelyezést jelent. Virágh Gábor 2003-ban a gyermekek elhelyezésével kapcsolatban úgy fogalmazott: *„Nagyobb probléma lenne, ha a határidő sürgetése miatt a valós helyzet körültekintő tisztázása nélkül helyeznék el őket”* (Virágh 2003: 49). Úgy tűnik, ez a félelem mára valós lett, bár a szakszolgálat elhelyezési szolgálata azonnali elhelyezéskor a lehető legtöbb információ összegyűjtésével igyekszik a legoptimálisabb gondozási helyet javasolni, azonban vizsgálat hiányában semmi biztosíték nincs arra, hogy ezek a kihelyezések minden esetben a gyermek számára a legmegfelelőbbek tudnak majd lenni.

Az, hogy a törvényi módosításoknak hosszú távon milyen hatásai lesznek, évek múlva mondható meg, amikorra a változások kiforrják magukat, azok alkalmazása bevett gyakorlat lesz, és több év adatait összehasonlítva lehet majd következtetéseket levonni. Jelenleg úgy gondolom, az, hogy minden gyermek érdekét szolgáló változások születtek volna, nem feltétlen igaz. Nincs két egyforma gyermek, nincs két egyforma szükséglet, élettörténet és probléma. Hasonló eseteknél sem elhanyagolandó a gyermekek személyisége, saját igénye, ami viszont mindig eltérő. Ezt figyelembe véve és a legjobb szándékkal vezérelve sincs az a törvényi előírás, ami egyértelműen és megdönthetetlen tényként kimondhatja, hogy életkori csoportok vagy szükségletek szerint melyik ellátási forma a legmegfelelőbb a gyermekek számára.

Irodalomjegyzék

Herczog M. (2003): Gyermekvédelmi kézikönyv. Budapest, KJK−KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.

Smith C. R. (1995): Örökbefogadók és nevelőszülők (szerk.: Herczog M.). Budapest, Pont Kiadó.

Lengyel J. és munkatársai, Földesi T.−Horváth B.−Horváth R.−Janda I.−Kelecsényi Sz.−Kókainé Piskorska B.−Kovácsné Sebők M.−Laluska E.−Tóth J.−Tóth M. (2012): Előszoba vagy gyermekotthon? In Válogatás a Fővárosi Módszertani Tegyesz tanulmányaiból, cikkeiből, Budapest.

Both É.−Kuslits G. (2015): A legjobb érdek érvényesítése a gyermekvédelmi szakellátásban. *Esély,* 2015/4., 96−110.

Székely Zs. (2012): Barátkozás, kapcsolatépítés. In Válogatás a Fővárosi Módszertani Tegyesz tanulmányaiból, cikkeiből, Budapest.

Virágh G. (2003): Mennyi időt töltenek a gyermekek a Fővárosi Tegyesz Átmeneti Otthonaiban? *Kapocs,* 2003. június.

Felhasznált törvények, rendeletek, jelentések, jogszabályok:

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről.

Székely L. (2014): Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-6579/2013. számú ügyben (előadó: dr. Lux Ágnes), Budapest, 2014. július.

Lengyel J. (2014): Összefoglaló jelentés a Fővárosi Tegyesz Befogadó Otthonainak 2014. évi munkájáról, Budapest.

A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Szervezeti és működési szabályzata, 2014.